

Åpent møte: Nasjonal institusjon for menneskerettigheter i Norge: quo vadis?

Nils A Butenschøn

Bakgrunnen for at SMR har bedt norske myndigheter ved Utenriksdepartementet om en gjennomgang av vår rolle som Nasjonal institusjon er for det første at dagens ordning etter vår og andres oppfatning ikke fungerer tilfredsstillende og for det andre at SMR som Nasjonal institusjon kommer opp for re-akkreditering i FN-systemet senere i år. Som ansvarlig leder for SMR har jeg sett det som helt nødvendig at vi bruker anledningen til en mer gjennomgripende debatt om det institusjonelle menneskerettighetsforsvaret i Norge, og SMRs plass i dette arbeidet. Resultatet av gjennomgangen og debatten må slik jeg ser det bli noe annet enn en flikking på et system som ikke fungerer. Jeg er derfor svært glad for at Utenriksdepartementet har initiert gjennomgangen med et bredt, men samtidig presist mandat, og at vi har fått et så kompetent utvalg til å se på dette sammensatte saksfeltet og gi sine anbefalinger. I tillegg anser jeg det som svært viktig at vi i dag får med oss erfaringer fra andre land og fra FNs Høykommissær. Jeg takker Utenriksdepartementet for samarbeidet om prosessen så langt, og ser frem til at departementet, regjering og storting følger opp når innstillingen fra utvalget foreligger.

Når jeg sier at den nåværende ordningen ikke fungerer tilfredsstillende så har det primært å gjøre med to ting. Det ene er knyttet til forståelsen av NI som en mekanisme for menneskerettighetsforvar, det andre er knyttet til vår rolle som universitetsenhet.

Når det gjelder selve institusjonsformen *National Institution for the Promotion and Protection of Human Rights* som mekanisme for å sikre staters overholdelse av sine menneskerettighetsforpliktelser har denne utviklet seg sterkt det siste tiåret uten at vi i Norge i tilstrekkelig grad har tilpasset oss denne utviklingen. SMR har nå i ti år hatt oppgaven som Nasjonal institusjon og jeg mener at vi har gjort en solid innsats innenfor den modellen og de rammene som vi har operert innenfor. Men etter at nasjonale institusjoner har fått en formell rolle i de internasjonale overvåkningsorganene og etter at det globale og de regionale nettverkene av nasjonale institusjoner er blitt koordinert og profesjonalisert på en helt annen måte enn tidligere, så stilles det nå helt andre krav og forventninger til hvordan vi skal fungere og hvilke oppgaver vi skal løse. Vi må erkjenne at vi nå ikke er i stand til å innfri disse kravene på en måte som vi og Norge kan være fornøyd med.

Vi har i løpet av de siste årene gjentatte ganger overfor norske myndigheter forsøkt å få gehør for denne bekymringen uten å nå igjennom, i det minste inntil nå. Men nå har vi og myndighetene en historisk sjanse til at Norge kan komme ajour. Målet må jo være at Norge skal ha en NI som står i forhold til våre nasjonale og internasjonale ambisjoner når det gjelder forsvaret av menneskerettighetene. Gang på gang fremheves det i Stortinget, fra regjeringsside og i internasjonale fora at Norge skal stå i første rekke i kampen for menneskerettighetene. Dette er en retorikk som forplikter. Da Norge i fjor var oppe til skriftlig og muntlig eksamen i FNs Menneskerettighetsråd under den såkalte Universal Periodic Review-ordningen stilte vår utenriksminister personlig opp med en stor stab fra alle relevante departementer og svarte selv på alle spørsmål og utfordringer fra andre medlemsland. Det ble gjort et solid forberedende arbeid fra departementets side og Støres prestasjon sto opplagt til laud. Så vidt jeg vet har ikke noe annet land latt seg representere på samme høye politiske nivå under en slik eksaminasjon. Og dette ble lagt merke til internasjonalt: her er et land, ble det sagt, som tar menneskerettighetene på alvor. Man skulle tro at det forplikter.

Men i forhold til ambisjonene er Norge kommet i bakleksa når det gjelder nasjonal implementering av menneskerettighetene blant annet fordi vi ikke har en nasjonal institusjon som er satt i stand til å følge opp med tyngde overfor myndighetene. Avstanden mellom retorikk og handling begynner å bli ubehagelig stor.

Når det gjelder det andre hovedspørsmålet, vår rolle som universitetsinstitusjon, så er utgangspunktet at SMR er organisert som en tverrfaglig grunnenhet ved Juridisk fakultet og er UiOs senter for menneskerettigheter. Vår primæroppgave i den sammenheng er å drive forskning og undervisning på høyeste faglige nivå basert på prinsippet om forskningens frihet. Vi er faktisk den eneste nasjonale institusjonen i verden som samtidig er en universitetsenhet. For ti år siden mente vi dette var roller som kunne la seg forene fordi vi la en hovedvekt på de delene av mandatet for nasjonale institusjoner (de såkalte Paris-prinsippene) som knyttet seg til betydningen av

Åpent møte om NI 11.januar 2011

faglig kompetanse og uavhengighet, til undervisning, dokumentasjon og rådgivning. Derfor var det at SMR (IMR) med sin totale virksomhet av forskning og undervisning og nasjonal og internasjonal virksomhet fikk status som nasjonal institusjon i en kongelig resolusjon fra 2001. Så har det vist seg at denne rollekombinasjonen av nasjonal institusjon og universitetsenhet har blitt stadig mer krevende å håndtere.

Men dette er altså av de spørsmål som nå utredes og som vi håper å få innspill og synspunkter på fra alle relevante og berørte parter. Så snart innstillingen fra utvalget foreligger i begynnelsen av mars vil den bli diskutert i vårt styre. Før den tid vil vi ikke ha noe avklart institusjonelt standpunkt til hva som bør bli den fremtidige løsningen. Vi må bare arbeide for en løsning som styrker og ikke svekker det samlede menneskerettsfaglige miljøet i Norge.

Takk